

HLAVA XXII

STÁTNI DIVADLO OSTRAVA

nositel Řádu práce

ČINOHRA PETRA BEZRUČE

nositel vyznamenání Za zásluhy o výstavbu

JOSEPH HELLER

HLAVA XXII

PŘEKLAD

ŠIMON PELLAR

REŽIE

ZDENĚK KALOČ j. h.

ASISTENTKA REŽIE

VĚRA ŠUKALOVĀ

VÝPRAVA

MARTA ROSZKOPFOVĀ

SCĚNICKĀ HUDBA

EVŽEN ZĀMEČNĪK

POHYBOVĀ

SPOLUPRÁCE

JINDŘICH ŠIMEK

DRAMATURG

ROMAN CĪSAŘ

Inspice

Věra Šukalová

Suflérka

Jiřina Čížková

YOSSARIAN . . . . . PAVEL SKŘĪPAL

DOBBS

KAPLAN

PSYCHIATR . . . . .

JAN MAZĀK

PLUKOVNĪK CATHCART

1. DOKTOR . . . . .

MILAN ŠULC

PODPLUKOVNĪK KORN

DOKTOR DANEEKA

TAJNÝ OD KRIMINĀLKY

CHIRURG . . . . .

BOHUSLAV ČVANČARA

MAJOR MAJOR MAJOR

2. DOKTOR . . . . .

VLADIMĪR ČAPKA

LUCIANA

PANĪ DANEEKOVĀ . . . . .

DANUŠE ONDRĀČKOVĀ

BÝVALÝ SVOBODNĪK

WINTERGREEN

PACIENTŮV OTEC

STAŘEC

1. VYŠETŘOVATEL . . . . .

JINDŘICH DVOŘĀK

SNOWDEN

CLEVIŇGER

PACIENT

NATEĹY

McWATT . . . . .

VĪTĚZSLAV KRYŠKE

SESTRA DUCKETTOVÁ NATELYHO DĚVKA	JANA JANĚKOVÁ
PACIENTOVA MATKA NATELYHO MATKA	BLANKA MEIEROVÁ
MILO MINDERBENDER NATELYHO OTEC 2. VYŠETŘOVATEL	MILAN SOVA
STAŘENA DANEEKOVA TCHYNĚ	MARIE VIKOVÁ
TEXASAN PACIENTŮV BRATR DESÁTNÍK WHITCOMB DUNBAR VOJENSKÝ POLICISTA	PAVEL HANDL
KAPITÁN BLACK ČETAŘ TOWSER VOJENSKÝ POLICISTA	LADISLAV BRÜCKNER
VOJÁCI	Michal Hruzík Tomáš Dopita
DĚVČATA	Petra Kociánová Hana Lichá

PREMIÉRA NA SCĚNĚ ČINOHRY PETRA BEZRUČE
14. ČERVNA 1985

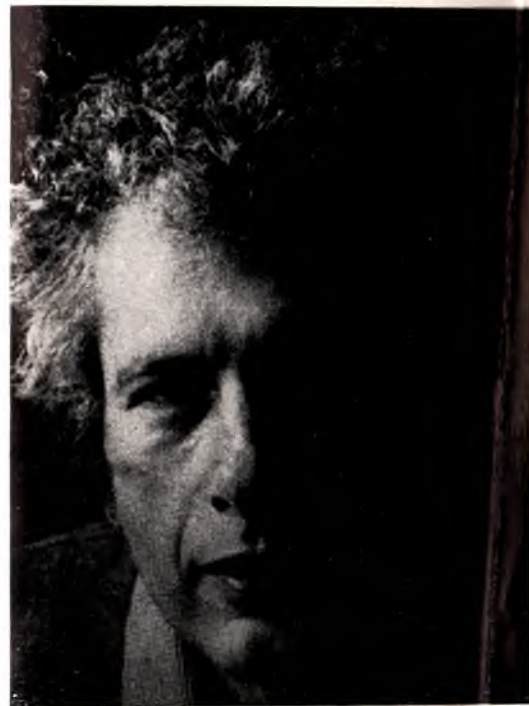

Foto JOSEPH HELLER

JOSEPH HELLER (nar. 1. 5. 1923 v Brooklynu) patří ke špičce současných amerických romanopisců. Za druhé světové války sloužil jako bombardér u letectva. Studoval na Columbij-

ské univerzitě a v anglickém Oxfordu. Později pracoval jako reklamní agent a do r. 1975 byl mimořádným profesorem angličtiny na City College v New Yorku. Dnes se věnuje výhradně spisovatelství. Světový věhlas mu získala jeho prvotina Hlava XXII (Catch-XXII), kterou začal psát r. 1953 a dokončil o osm let později. Toto černohumorné vyprávění se řadí k nejsobitějším dílům o druhé světové válce s výrazným antimilitaristickým posláním. Po třináctileté odmlce přichází Heller s románem Něco se stalo (Something Happened), závažným a znepokojivým dokumentem o soudobé krizi americké rodiny a společnosti vůbec, v němž autor s mistrovským využitím groteskní nadsázky odhaluje rozkolisanost průměrného Američana 60. let. Pozici prvotřídního satirika a moralisty si Heller upevnil svým zatím posledním románem Gold za všechny peníze (Good as Gold, 1979), vynikající burleskou na americkou vládní politiku, mísící svérázný humor s dojemným smutkem. Heller je rovněž autorem divadelní hry Bombardovali jsme New Haven (We Bombed in New Haven, 1967), kterou uvedlo naše divadlo v r. 1971 pod názvem New Haven – náš cíl.

NEPŘÍJEMNÝ JOSEPH HELLER

Pověst autora píšícího ironicky o věcech, o kterých se ironicky psát nemá, vysloužil Josephu Hellerovi už jeho první román *Hlava XXII* (*Catch-22*, 1961), ta slavná, zdramatizovaná, zfilmovaná a do mnoha jazyků přeložená kniha, na jedné straně přirazovaná k vrcholům moderní antimilitaristické satiry, na druhé straně zatracovaná nemalým množstvím amerických čtenářů za to, že údajně znesvětila památku vojáků statečně bojujících a umírajících na protinacistické frontě: není snad jejím hrdinou defétista a dezertér a není v ní aktivita amerického letectva na středomořském ostrově zpodobena jako kolektivní šílenství? Nebyla zde tragédie snížena na úroveň grotesky?

Vypjatý patriotismus mohl ovšem těžko akceptovat satiru, která (byť tolik let po válce) neutočila na nepřítele, ale proti skutečným i potenciálním obludnostem vlastní armády, a nejen armády, protože letecká divize v *Hlavě XXII* je v podstatě miniaturním modelem jistého typu společnosti, jistého typu myšlení (a nemýšlení), který zdaleka není vázán na válečný stav, ale existuje před ním i po něm, ba přímo určuje, jakou povahu (a jaké trvání) bude mít mír. Pohoršení nad knihou tak neortodoxní však patrně mělo i jiné příčiny než vyhraněně politické. Hellerova **antimilitaristická satira** se totiž nezastavila u tradičních terčů, u vojenské byrokracie, ješitnosti a demagogie, ale zamířila až k jejím nejkrajnějším důsledkům včetně těch, které byly dosud vyhrazeny válečným románům jednoznačně tragickým a heroickým: například k posledním věcem člověka. Zmatky ve válečných lazaretech bývaly pro satiriky vděčným námětem dávno před *Hlavou XXII*; ale teprve u Hellera se k nim nepokrytě připojuje smrt – jako napolo vyslovený, nezrušitelný fakt uprostřed těkavého, napohled směšného balábile, smrt neheroická a nepatetická, což může také znamenat nedůstojná a v nejhorším případě zbytečná. Zběsilý, často samoučelný chod armádní mašinérie v *Hlavě XXII* je vlastně bláznivý rej smrti, která nehubí pouze tělo; je to právě tak smrt soucitu, smrt studu, smrt soudnosti, je to postupné odumírání logických měřítek a mravních jistot, morová epidemie rozlézající se za hranice armády. Proto do této domněle blasfemické knihy proniká i téma tak málo slučitelné s obvyklou satirou, jako je bída a degradace civilního obyvatelstva, nevyjímaje utrpení dětí a nedospělých, kteří – řečeno s „defétistou a dezertérem“ Yossarianem – „mají právo pohnat všechny staré dospělé lidi k zodpovědnosti za každou nesmyslnou tragédii, jež je potká“. Potvrzuje se, jak ošidný je čtenářský stereotyp, který každé napětí mezi vážným a groteskním považuje za otrlou schválnost

černého humoru a každé satirické nadsázce vyřítá znevážením tématu. Hellerova nadsázka naopak zdůraznila váhu a vážnost věcí, které oslavná hrdinská mytologie může proměnit v prázdné symboly. Grotesknem se válečná tragédie nedegradovala: jen se hrozivěji vystupňovala, nikoli ad absurdum, k nesmyslnosti, ale k rozměrům, v nichž je její obraz smysluplnější, hlubší, univerzálnější. Šestnáct let po válce, po tuctech lepších i horších románů, jejichž autoři šokovali čtenáře válečnými hrůzami až k otupení, se Hellerovi podařilo aktualizovat děsivost militarismu oklikou: přes jeho pitvornost.

Přesto může četbu *Hlavy XXII*, knihy porušující tolik posvátných pravidel a zvyklostí, ulehčovat vědomí, že daná situace je výrazně nenormální, že ji diktuje dočasný válečný stav a že mnohé deformace v chování Hellerových postav lze přičíst právě tomuto vykojení z přirozenějšího stavu věcí. Přes všechny nápovědi, že válka rozvíjí v každém jeho zjevné i latentní rysy mírové, je zde po ruce naděje na normálnější, blahodárnější životní podmínky, které na Yossariana a jeho spolubojovníky čekají, až vezme zasloužený čas válečných hysterií a masakrů (nevezmou-li dřív zasloužený oni). Za touto vidinou ostatně prchá i Yossarian, když chce před nekontrolovatelným armádním strojem zachránit smysl svého života, ba život sám: „Já neutíkám před odpovědností. Utíkám k ní. Utéct a zachránit si život, na tom není přece vůbec nic negativního.“

MIREK ČEJKA

Joseph Heller

HLAVA XXII NENÍ VÁLEČNÝ ROMÁN. ZAČAL JSEM TU KNIHU PSÁT V ROCE 1953, V DOBĚ, KDY FOSTER DULLES BYL STÁTNÍM TAJEMNÍKEM, EINSEHOWER PREZIDENTEM SPOJENÝCH STÁTŮ A KDY SE JAKÝSI MCCARTHY POSTARAL O TO, ABY SE O NĚM HODNĚ MLUVILO. ZEMĚ ŽILA VE STRACHU. VE VĚTŠÍM STRACHU, NEŽ JAKÝ JSME POZNALI NA FRONTÁCH DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY... MYSLÍM, ŽE TO ANI NENÍ KNIHA PROTI VÁLCE. DOKONCE SE NEPOVÁŽUJI ZA PACIFISTU. SHLEDAVÁM, ŽE POSLEDNÍ VÁLKA NEBYLA MĚNĚ SLAVNÁ NEŽ PŘEDCHOZÍ.

HLAVA XXII - HLAVA XXII - HLAVA XXII - HLAVA XXII

„Copak bláznů nemůžete přeradit do neletecké služby?“

„To ano. Dokonce musím. Je takové nařízení, podle něhož musím přeradit do neletecké služby každého, kdo je blázen.“

„Tak proč nepřeradíte mě? Já přece jsem blázen. Zeptejte se Clevingera.“

„Clevingera? Kde je Clevinger? Najděte ho a já se ho zeptám.“

„Můžete se zeptat kohokoliv. Každý vám potvrdí, že jsem blázen.“

„Jsou to blázni.“

„Tak proč je nepřeradíte do neletecké služby?“

„Žádali mě o to?“

„Jsou blázni, to je to.“

„Samozřejmě, že jsou blázni,“ odvětil doktor Daneeka. „Vždyť vám přece říkám, že jsou blázni! No, a můžete nechat bláznů rozhodovat, jestli jste vy blázen nebo ne? No řekněte!“

Yossarian na něho strážlivě pohlédl a zkusil to jinak. „Je Orr blázen?“

„To se ví, že je,“ řekl doktor Daneeka.

„Můžete ho uzemnit?“

„To se ví, že můžu. Ale nejdřív mě o to musí požádat. To je součást nařízení.“

„Tak proč vás o to nepožádá?“

„Protože je blázen,“ děl doktor Daneeka. „Musí být blázen, když pořád ještě létá na operační nálety, když jich už tolik jen tak tak přežil. Orra uzemnit můžu, to je pravda. Nejdřív si o to ale musí říct.“

„To je všechno, co musí udělat, aby se dostal na zem?“

„Všechno. Stačí požádat...“

„A vy ho dáte na zem?“

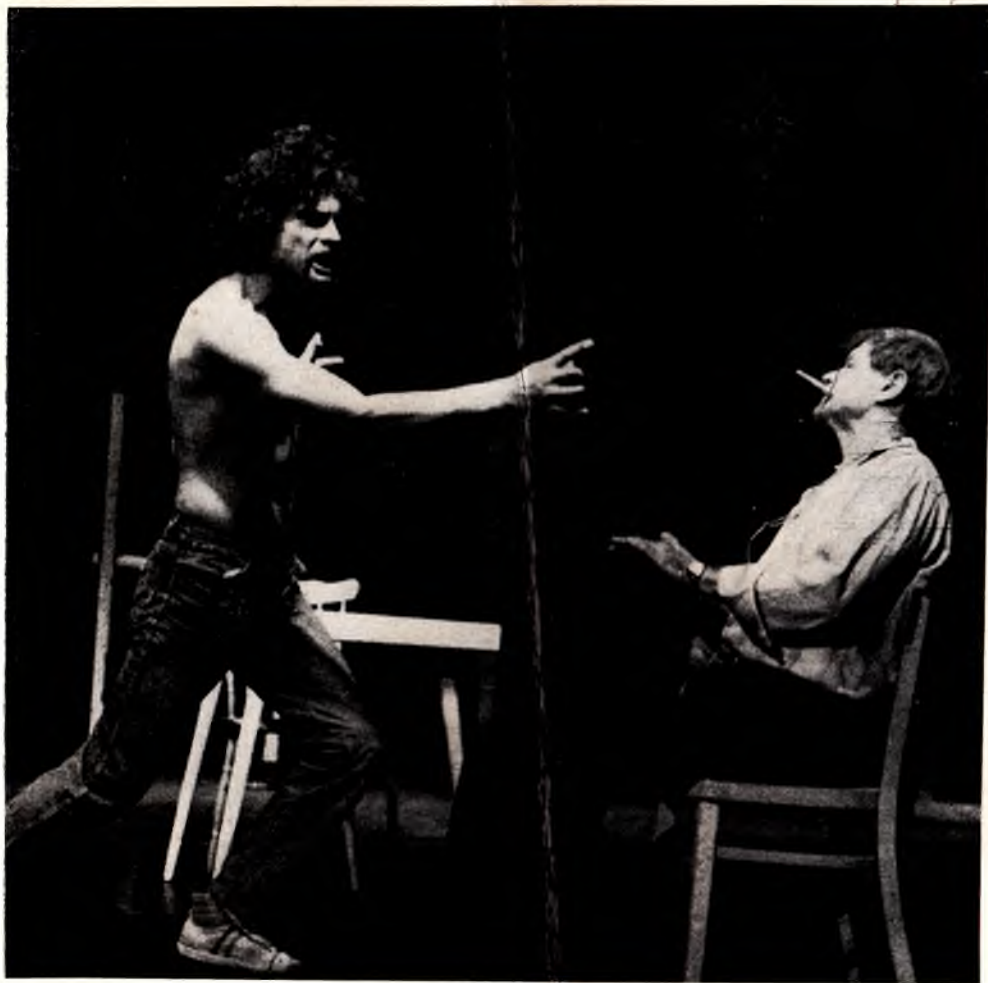
„Ne. To přece nemůžu.“

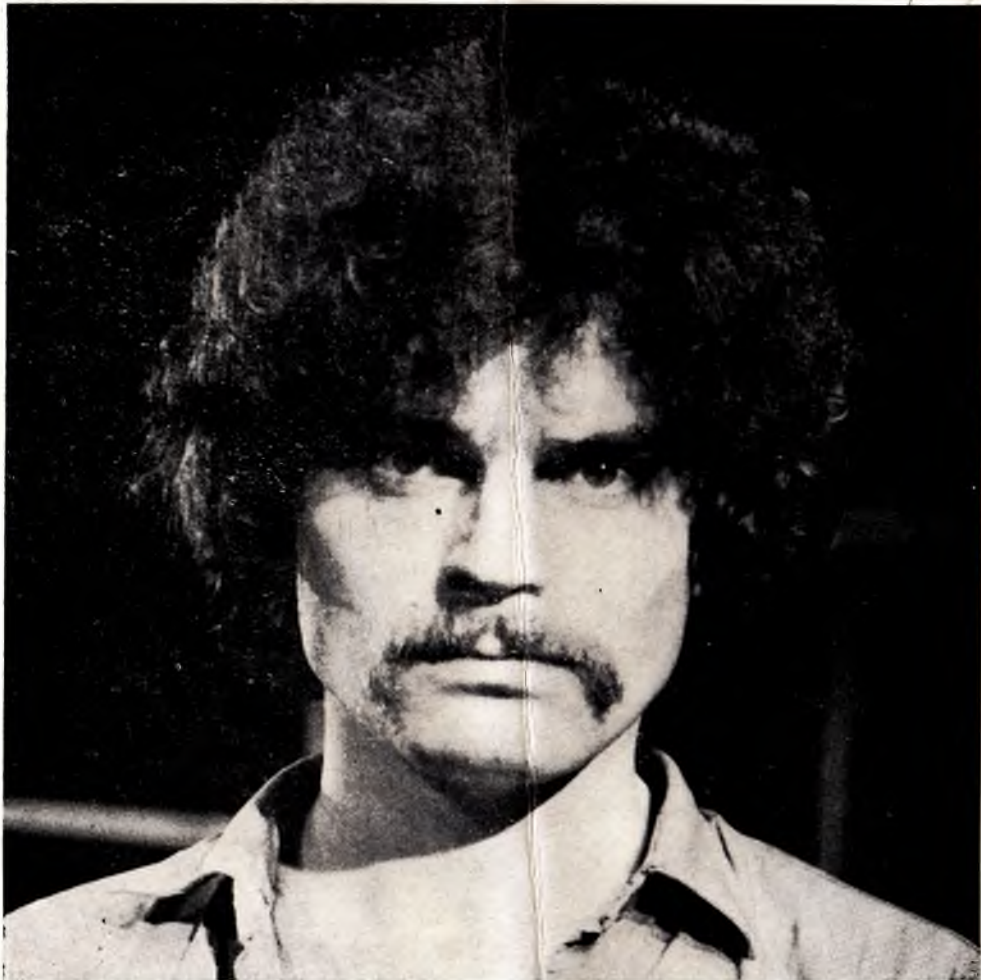
„Nějaký háček? Jde přece o hlavu.“

„O tu právě jde,“ odpověděl doktor Daneeka. „Hlava XXII. Každý, kdo se chce dostat z operační služby, není ve skutečnosti blázen.“

To byla ta hlava, která každého bolela. Hlava XXII. předpisu, stanovící, že zájem o vlastní bezpečnost tváří v tvář nebezpečí, nebezpečí skutečnému a bezprostřednímu, je proces racionální mysli. Orr byl blázen a mohl zůstat na zemi. Stačilo požádat. Jakmile to však udělá, přestává být bláznem a musí létat další nálety. Orr je blázen, bude-li létat další nálety, a má všech pět pohromadě, když to neudělá, jenže když má všech pět pohromadě, musí létat. Když bude létat, je blázen, a pak tedy létat nemusí; když ovšem nebude chtít, má všech pět pohromadě a létat musí. Yossarian byl hluboce pohnut absolutní jednoduchostí klauzule Hlavy XXII a uctivě zahvízdl.

„Z Hlavy XXII může asi opravdu rozbolet hlava,“ usoudil.

Příjmení:

SKŘÍPAL

Jméno:

PAVEL

Den, měsíc
a rok narození:

11. února 1956

Místo narození:

Karlovy Vary

Národnost:

česká

Vzdělání –

všeobecné:

základní

odb. vyšší:

Janáčkova akademie múzických umění
v Brně

Sociální postavení:

herec

Vojenský poměr
(voják – nevoják):

voják

Zaměstnavatel:

SDO – činohra Petra Bezruče

Od:

1. 8. 1980

Role:

NIL (M. Gorkij: Měšťáci)

ALAN (G. Riga: Tráva a divoké jahody)

NIKOLA (B. Nekolný - P. Ulrych:

Nikola Šuhaj)

BEAUDRICOURT (J. Anouilh:

Skřivánek)

MIKULÁŠ (M. Hrabák: Divoký Mikuláš)

KRÁL (W. Shakespeare: Tragický

příběh Hamleta, prince

dánského)

VĀCLAV VĀCLAV (L. Smoček: Podivné

odpoledne dr. Zvonka Burkeho)

DMITRIJ (F. M. Dostojevskij -

P. Palouš: Velcí hříšníci)

YOSSARIAN (J. Heller: Hlava XXII)

YOSSARIAN, HRDINA MĚHO ROMĀNU, ODKRÝVĀ KO-
LEM SEBE BĪDU VE VŠECH FORMĀCH: TAKOVOU, JA-
KOU S SEBOU NESE VĀLKA, TAKOVOU, JAKĀ DOPADNE
NA PSY, NA DĚTI, NA CHUDĚ; PŘIPADĀ MU NĀHLE, ŽE
VŠECHNO MĀ SPOJITOST. VŠECHNO NA SVĚTĚ. JE
TŘEBA, MYSLĪM SI, ABY SE NĚKDO ZVEDL A ZPŘE-
TRHAL ŘETĚZY, KTERĚ JSME ZDĚDILI.

Joseph Heller

Jak mizerný svět! Přemítal, kolik je asi mrzáků tuhle noc i v jeho vlastní blahobytné zemi. Kolik domovů jsou jen chatrče, kolik manželů je opilých a kolik manželek zbitých. Kolik rodin hladovi, protože jim ani na jídlo nezbyvá? Kolik srdcí je podupáno. Kolik sebevražd se odehraje právě tuto noc, kolik lidí přijde o rozum. Kolik švábů a domácích pánů zvítězí? Kolik vítězů prohraje, kolik úspěchů se zvrtné, kolik bohatých zchudne. Kolik chytáků je vlastně hloupých. Kolik šťastných konců je vlastně neštěstí. Kolik čestných lidí jsou lháři, kolik statečných zbabělců, věrných zrádců, kolik posvěcených lidí jsou zkaženost sama, kolik lidí na vysokých místech prodalo svou duši za drobnou minci vyvrhelům, kolik z nich nikdy duši nemělo. Kolik úzkých a rovných stezek bylo stezkami klikatými. Kolik nejlepších rodin jsou nejhorší rodiny a kolik dobrých lidí je vlastně zlých. Kdybyste je všechny sečetli a potom odečetli, třeba byste tu zbyli jenom s dětmi, a možná že jen s Albertem Einsteinem a starým houslistou a třeba se sochařem. Yossarian kráčel dál, v mučivé opuštěnosti, jako odcizený, tisnivá představa bosého chlapce s ním.

Vedoucí výroby a technického provozu: ing. Ivan Bilek. Vedoucí dekoračních dílen: Přemysl Kirschner. Mistr maliřské dílny: Jaroslav Macháč. Mistr truhlářské dílny: Oldřich Cichý. Mistr zámečnické dílny: Jiří Onderka. Vedoucí výroby kostýmů: Eliška Zapletalová. Jevištní mistr: Václav Plachý. Mistr osvětlení: Jaroslav Rezáč. Zvuk řidi: Marie Krejčí. Mistr vlásenkárny: Vojmil Nytra. Mistr rekvizitárny: Eva Wiesnerová. Mistr garderoby: Zlata Nezhybová.

Program Státního divadla v Ostravě připravil Roman Cisař, výtvarnice programu a grafická úprava: Marta Roszkopfová. Fotografie: Josef Hradil. Typografická spolupráce: Marcela Havlíková. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 21, Ostrava 1, Novinářská 7, č. z. 49167. o 380022385. Všechna práva k zastupování tohoto díla provozuje DILIA. Cena programu 1.50 Kčs.

„Chcete opravdu ještě nějaký kodein?“ otázal se doktor Stubbs.

„Je to pro mého kamaráda Yossariana. Tvrdí, že ho zabijí.“

„Yossarian? Kdo je to, kruci, Yossarian? Co je to vůbec za hromský jméno? Není to ten ožrala, co se porval tuhle v noci v důstojnickém klubu s plukovníkem Kornem?“

„Jo, to je on. Je Asyřan.“

„Parchant bláznivej.“

„Není blázen,“ řekl Dunbar. „Přisáhá, že na Bolognu nepoletí.“

„Tak jsem to právě myslel,“ odpověděl doktor Stubbs. „Ten bláznivej parchant je asi jedinej, kterej to má v hlavě v pořádku.“

